Eestlane ja tema maa

Tallinn 2000

Ajaloo Instituut
Scripta ethnologica 4

EESTLANE JA TEMA MAA

Konverentsi "Kodumaa ja kodupaik: eestlase territoriaalne identiteet" (16.–17. november 1999) materjale

Koostanud ja toimetanud
Aivar Jürgenson

Tallinn 2000

Kaanekujundus: Toomas Mägi
Keeletoimetaja ja küljendaja: Ivi Tammaru

Raamatu väljaandmist rahastas **Eesti Kultuurkapital**.

Trükitud: OÜ Vali, Põltsamaa

ISBN 9985-60-851-8

© Ajaloo Instituut 2000,
artiklite avaldamisõigus kuulub autoritele

Millal ja mismoodi said eestlastest Kaukaasias Kaukaasia eestlased

MARIKA MIKKOR

Ei kuused, ei kased
Küll kasva me maal,
Meil siiski kenad palmid
Ja viigid, viinapuud.
Ja hõbedat, kulda
On leida me maal....
(A. Martin 1959: 29–30)

Millal said Musta mere rannikule väljarännanutest Kaukaasia eestlased, millisest hetkest on õige asunike kohta seda nimetust kasutada? Kui adekvaatselt võib etnoloog sellele vastata? Paar aastat tagasi kuulsin Siberis käinud Kirjandusmuuseumi folkloristide kohta järgmist lugu. Sealsetes eesti külades ringi rändavate humanitaaride suhtes kujunes kohalikel inimestel arvamus, et Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivi juhataja Anu Korb ja Aivar Jürgenson Ajaloo Instituudist on abielupaar, teisi ekspeditsiooniliikmeid peeti aga nende lasteks. Küllap on etnoloogide, folkloristide ja rahvastikugeograafide ettekujutus nende poolt uuritavatest "pärismaalastest" samavõrra nihkes. Eriti kui minnakse ekspeditsioonile kambakesi, küsitluskavade ja ankeetidega suts siia, suts sinna sisse hüpates.

Käesolev artikkel on osa Eesti Teadusfondi projektist nr 2160 "Kaukaasia eestlaste identiteet: traditsiooniline ja innovatsiooniline asunduste eestlaste maailmavaates".

Nimetus

1880. aastatel Kaukaasia Musta mere rannikule Suhhumi ümbrusesse rajatud Estonia, Ülem- ja Alam-Linda ning Adleri naabrusesse tekkinud Salme, Sulevi ja Eesti-Aiakese eestlaskond kujunes Eestimaalt ja teistest Tsaari-Venemaa eesti küladest väljarännanutest. Tõepoolest, mis hetkest on õige nimetada ümberasunuid Kaukaasia eestlasteks? Väljastpoolt vaatlejad, külla sõitnud kirjanikud ja lehemehed, ei tekitanud sellest endale probleemi. Kõiki parasjagu Kaukaasias elavaid rahvuskaaslasi nimetati Kaukaasia eestlasteks, olid nad sinna saabunud Krimmist, Samaarast, Eestist või Siberist. Mida arvasid aga asunikud ise? Esialgu eristati üksteist kindlasti päritolu järgi. Näiteks Estonias asuti algul lähestikku elama osalt vastavalt väljarännu kohtadele, nii et jõeäärset Kodori tänavat hakati nimetama Tartu tänavaks, kusjuures Tartumaalt olid pärit enamik Samaara eestlasi. Peagi said erinevatest piirkondadest väljarännanud eestlased abielude kaudu üksteisega sugulasteks. Estonias abiellusid omavahel Samaarast, Krimmist, Pärnumaalt ja mujalt tulnud eestlased (vt nt Pihlakas 1906, nr 122; Pint 1958). Sulevis ja Salmes sõlmisid abielusid Võrumaalt ja Eesti põhjarannikult tulnud inimesed (Ludvik 1925).

Juba 19. ja 20. sajandi vahetuseks olid asunikud end korralikult sisse seadnud, suurt rõhku pandi kultuurielule. Kultuuri- ja hariduselu olid lahutamatult seotud luteri kirikuga. Eestist ja välismaalt telliti muusika- ja tööriistu ning kirjandust, palju reisiti ka ise ringi. Kaukaasia eestlasi iseloomustas eelkõige nii Eesti kui Musta mere ranniku linnakultuuri tugev mõju. Võõrsil kadusid murded ja piirkondlikud kombed kiiremini kui kodumaal, asunike keel ja kombestik olid sajandivahetuseks ühtlustunud vanade kommete ja keelemurrakute hääbumise suunas (Mikkor 1992; 1994; 1998b; 1999). Eri maakohtade murrakud asendusid 20. sajandi alguseks kirjakeelega, samas oli iseloomulik vene laensõnade kasutusele tulek (Pihlakas 1906, nr 122).

Nii ajakirjanduse kui ilukirjanduse ja arhiivimaterjalide põhjal võib oletada, et Kaukaasiat pidasid oma tõeliseks kodumaaks eelkõige seal sündinud väljarännanute lapsed, keda võis pidada juba ehtsateks Kaukaasia eestlasteks. Kuid asi polnud siiski nii lihtne.

Asundustesse rändas kogu aeg mujalt inimesi juurde ja samas oli ka lahkujaid. Mõnda juba aastakümneid Musta mere rannikul elanud inimest nimetati endiselt geograafilise päritolu järgi Siberi või Kubani eestlaseks. Sulevis kuulsin veel 1980. aastatel näiteks "Võru Miilist", Võrumaalt väljarännanud Kevvaide järeltulijast. Kuid lisandit "Võru" rõhutati vaid tema puhul, kuna teda peeti mõneski mõttes eriliseks isikuks.

Kohanemine Kaukaasiaga

Kuivõrd suutsid eestlased Kaukaasias koduneda? Kas jäädi oma valikuga rahule või pettuti? See sõltus muuhulgas iga üksikisiku ja perekonna käekäigust, nii majanduslikust seisukorrast kui perekonnaelust. 19. sajandi lõpul sõelusid paljud eestlased sageli Musta mere ranniku, Samaara, Krimmi ja Siberi vahet. Üks sellistest rännumeestest, Ants Auner kirjutas Estonia külas 1890. aastatel nii Kaukaasia kui ka Eesti loodust ülistavaid luuletusi, nimetades kord üht, kord teist kodumaaks, mõnes luuletuses kõlas aga hoopis igatsus Krimmi järele. Toon näiteks luuletuse "Kaukaasiale" (Auner 1892: 46, vt ka 26p):

Kodumaa Kaukaasia
Sinust kaugel kurdan ma,
Haljendavad on so mäed,
Kaitsjaks on sul taeva väed...

Teisal tundus südamelähedasem Eesti (Auner 1892: 38–39, vt ka 26):

Ehk küll on ilusad seedrid ja palmid,
kenamad siiski on kodumaa männid
[---]
Isamaa, sinust ei lahkuma saa
Sulle jään truuiks, sind armastan ma.

Estonia küla kooliõpetaja Johannes Pihlakas kirjutas paremail päevil Kaukaasiat ülistavaid kirjutisi (vt nt Pihlakas 1888). Kui aga isiklik elu kiiva kiskus, niisamuti sõdade ja rahutuste ajal, muutus Kaukaasia talle üheks äraneetud paigaks.

Territoriaalsest identiteedist rääkides oleks vahest pidanud alustama hoopis asunike kohanemisest Kaukaasia loodusega:

Kord kõndisin kõrgel Kaukaasia mäel
Ja viletsal kardetaval kaljusel teel.
Siin nägin ma mõnda et imestab silm
Kui armas ja kole võib olla üks ilm.

Siin kasvab üks kranaat, seal seeder ja palm
Ja veidi neist eemal üks kuuskede salm.
All orus on lilled, mis enne põle näind
Ja kingu peal lume kus ükski jalg käind.

(Auner 1892: 47)

Juba Samaarast saabunud Estonia küla maakuulaja Peeter Piir ülistas Kaukaasia looduse ilu (Rezold 1881). Suhtumist Kaukaasia loodusesse mõjutas sageli ka inimeste isiklik käekäik, loodust võidi nii ülistada kui needa. Kahtlemata oli subtroopiline kliima esialgu harjumatu. Reisikurnatusele ja sobimatule kliimale vaatamata hakati kohalesaabunult eestlasliku agarusega tööd rabama, mis soodustas haigestumisi, eriti laastas asunikke malaaria. Esimestest asumisaastatest kohtab halavaid kirjeldusi sellest, kuidas pea kõik on surijad haiged ning kiruvad väljarändamist (Teie truu... 1884). Samas on teada, et juba õige pea, 1884. aastal alustasid Estonias ja Lindas tegevust laulukoorid. See vihjab, et olukord polnudki nii lootusetu (Linda... 1885; Holberg 1919: 1).

Põllumajanduses ei osatud esialgu kliimaga arvestada, kogemusi omandati lõunamaalastest naabritelt ning katsetades ja eksides. Õige pea õpiti kasvatama ja toiduks kasutama maisi – *kukuruusi*. 19. ja 20. sajandi vahetusel arenes puuviljakasvatus. Hiljem levisid Kaukaasia eestlaste hulgas tubakakasvatus, siidiusside pidamine jne. Need olid nõukogude ajal koguni kohustuslikud. 1980. aastateks olid tubakas ja siidiussid Kaukaasia eestlaste argielust lahutamatud. Lapsedki pidid suvel tubakat kuivatamiseks nööri otsa ajama, *nõeluma*. Siidiussidele vabastati suvel elumajas tuba või paar, kolides ise välja. Hommikust õhtuni kanti röövikutele söögiks sületäite kaupa moorusoksi.

Loomapidamises võeti üle mõned nipid, mille tõhusus polnudki alati kindel. Tüüpiline oli loomade vabakarjatamine, st lehmad, sead ja hobused hulkusid küla vahel ja metsas ringi. Siinkohal lõbus kirjeldus kanakasvatusest:

Kaukaasias on kombeks kanu puu otsa öömajale õpetada. Pärismaalastel on see põline komme ja nendel kana lautasi ei olegi. Ka eestlased võtsid selle kombe tarvitusele. Kanale öömajaks kõlbab küll mõni puu, mis õue pääl kasvab, kuigi pahal tuulisel ilmal kanad puuoksal kiikuda saavad, aga kana on ju lind ja tema puu otsast maha ei kuku. Ainult surmvaenlaseks puu pääl magajale kanale on metskass, kes ka sikaliga (šaakaliga) *ühel meelel kanavargil käib. Kass ronib üles puu otsa, saab ühe kana kätte, murrab seda, teised kanad suure hirmu ja kaagutamisega lendavad laiali kus kuhugi saab, muidugi maha, sest pimedas ei oska ka kanagi kurssi pidada. Aga puu all ootab sikal ehk mitu sikalit ja nopib pimedas kanapimedaid tibusi nii palju kui süda soovib. Selle suure lärmi peale, enne kui peremees püssiga kohale jõuab, on sikalitel ja kassil oma jagu käes ja pelgu joostud...* (Pint 1958: 14p–15).

Võõras oli nii taimestik kui loomastik. Taimeriigiga kohanemine oli meeldiv kogemus, igapäevaseks toidulisaks korjati metsikutelt viljapuudelt viigimarju, ploome, pirne, pähkleid ja viinamarju. Peagi hakati ise kultuursorte kasvatama ja turustama. Rohke puu- ja aedviljade söömine on Kaukaasia eestlastele iseloomulik ning vahest mõjutanud biokeemiliste protsesside kaudu ka nende psüühikat ja meelelaadi. Kindlasti pole tähtsusetu, et igapäevases toidusedelis on rohkesti puuvilju ja viinamarjaveini. Kaukaasia eestlased on mulle korduvalt rõhutanud, et nende seadki söövad rohkesti puuvilju, lisaks kreeka ja sarapuupähkleid ning tammetõrusid. Seetõttu on sealihal Kaukaasias hoopis teine mekk kui Eestis, kus sigu söödetakse solgiga ja sealiha olevat lausa jäle.

Senitundmatutesse loomadesse ja lindudesse suhtusid asunikud esialgu pelglikult: *Kurjaloomade kõrval aga oli eestlastele palju niisuguseid imeloomi, mida Eestimaal mitte ei tuntud ega teatud. Olivad puukonnad, pisikene roheline konn, kes üleval puude okste ja lehtede vahel elutses ja krooksus niisama kui lombikonn, et aga konna krooksumist ei oldud puu otsast kunagi kuuldud, siis selle kuulmisel tekkisid kõiksugused imelikud arvamised ja ei saadud seda kuidagi uskuda, et konn võib puu otsas olla. Nii tegi öösine tuleputukate lend palju huvitust, siin aga ei olnud midagi saladuslikku. Lendas väikene must põrnikas suveöödel ja vilgutas heledat valgust oma kehast välja. Vaadata oli seda valguse helgitust väga huvitav,*

kuid ka siin ei olnud midagi saladust, põrnika võis kinni püüda ja näha tema tegevust valgustuse sünnitamisel. Kuid konna ei leia nii kergesti, harjumata silm ei leia lehtede vahelt kurja häälega konna kuidagi. Võib konna kasvõi pihku võtta, aga näha teda ei oska, kui aga vähegi kaugemale lähed, hakkab jälle krooksumine. Õige agaralt krooksuvad konnad kui ka sikalid eel pahasi ilmasi.[1]

Veel ühte tundmata heli andis, mis eestlastele enne kuulmata oli, üks öökulli tõugu öölind. Häälitseb kaebava lapse häälega, alati ühe ja sellesama puu otsas. Oldi arvamisel, et kus elukoha lähedal see häälitsus tekib, sääl majas peab midagi surmajuhtumist olema ehk tulema. Mõned julgemad jahimehed valvasivad puu all, et seda õnnetuse lindu püssiga hirmutada. Kuid pimedal ööajal ei saadud näha midagi, kui aga pauk püssist umbes puulatva lasti, vaikis häälitsemine, kuid pisut hiljem algas jälle oigamine. Tõelikult on see pisikene lind, mustaräästa suurune must öökull. Öö ajal puu otsa oli teda muidugi mõista paha näha ja püssi paugud ei trehvanud ka alati, nõnda et arvati, et sääl tõesti on midagi vaimu sarnast üleloomulikku jõudu, mis niisugust häälitsust annab (Pint 1958: 15p–16p). Kartlikult suhtuti ka šaakalitesse (Mikkor 1998a: 89 jt).

Loodushäältega ühte patta pandi Kaukaasia keeled: *Aga ei need ega ühegi teise keele tähestik ei anna Kaukasia keeli loomulikult välja rääkida. Kaukasia keeled näitavad alles sellel arenemise astmel olema, kus inimene looduse häälte järele häälitsema õppis. Osalt võrreldakse neid (näit. Abhasi keelt) linnu keelega* (Pihlakas 1910: nr 179). 1980. aastatel räägiti mulle Estonias, et abhaasia keel kõlab, nagu oleks rääkijal kuum kartul suus. Kaukaasia eestlastele oli omane vastuoluline suhtumine teistest rahvustest naabritesse. Ühest küljest neid halvustati, samas harjuti teistsuguseid kombeid respekteerima. Keelesse võidi suhtuda nii kui rahvussegi ja tundub, et enim oli eestlastel kana kitkuda mingrelitega: *Kui kodumaalane kaukaslase, nimelt veel mingreli laulu esimest korda kuuleks, siis kataks ta küll kõrvad kinni või pistaks hoopis punuma! On küll türklaste ja teiste hommikumaalaste laul europlase meelest kehva ja iluvaene, aga mingreli laul on nii veider, kisendav ja vastik, et otse*

[1] Konnade iseäralikkuse rõhutamist leiab teisteski kirjutistes. Vt nt Kolk 1912: nr 133, 134.

Sulevi küla keskus, taga *Kõhna Pireval.* 1996. aasta mai.
Foto Marika Mikkor.

nervide peale käib. "Vuate liha, vuate liha va, va" kaasitab ta täiest kõrist kõige metslisema inetuma häälega alati, iseäranis teed käies (sõites). Shakalidega (piiblis nimetatud metsalised), kes ka koledalt kisendavad, otse paras paar. Küsid, miks ta ometi sedaviisi kisendab, et ööseti tihti magada ei saa? on vastus: "Aus mees peab alati kisendama, üksi kelm luurab salaja ja vaikselt!" (Pihlakas 1910, nr 194).

Mägistes metsades võis vabalt jahti pidada ja jahipidamisega hangiti toidulisa. Igas külas räägiti oma kuulsamatest mägiküttidest ja nende jahiretkedest. Selliseid lugusid on ka üles kirjutatud (Pint 1958; Martin 1959 jt). Külade rajamise algusaastatel eksisid metsloomad sageli kodu lähistele: *Ükskord Kolme kuninga päeval tahavad isa ja ema minna koolimajasse jutlusele. Lumi on suur, üle põlve, maantee oli tükk maad ikka mäest ülesse minna. Isa võtnud labida kätte ja läinud ees, teeb teeraja sisse. Vähe aja pärast läinud ema järgi, võtnud veikse lapse sülle, suuremad jäid kodu. Saanud pea juba ülesse, korraga jookseb temale karu vastu, teerada pidi mäest alla. Lumi on sügav, tee on kitsas, karu tuleb aga edasi. Ema karjuma kodust koera – Kaspek! Kaspek! See oli jahikoer. Koer oli paar korda*

haugatand, siis oli karu viskand ennast paar korda uperpalli ja keeras ennast ringi ja läks tagasi. Niisugusi vastutulekuid tuli tihtipeale ette (Kaevats 1959: 57p–58). Lapsedki kamandati põllult karusid eemale peletama (vt nt Martin 1959: 16–18; Pint 1958: 15p). Alam-Lindast on Kaevatsitelt kirja pandud laste "karuvahilaul" 19. ja 20. sajandi vahetusest (Kaevats 1959: 57p; vt ka Mikkor 1998a: 74).

Subtroopikale omaselt lopsakas taimestik olid eestlastele esialgu harjumatu, võõrad olid mitmesugustest okkalistest väänkasvudest (*kaljutška)* läbipääsmatud metsad. 1984. aastal kuulsin Sulevis Agnessa Rõugult, et Eestis meeldis talle kõige rohkem see, et metsas polnud *kaljutškat*, kõikjal pääses vabalt läbi ning võis julgelt maapinnale istuda. Kaukaasia eestlaste suhtumine metsikusse loodusse on väga individuaalne. Mõned ei lahku terve elu jooksul koduõuelt kuigi kaugele, teised käivad metsas jahil või lõbu pärast mägedes hulkumas. Viimastele jäävad ka Eestisse elama asudes kõige armsamateks nende kodumäed ja *kaljutškast* läbipääsmatud metsad.

Söömis- ja joomistavad

Kaukaasia eestlaste elu-olu, nii vaimne kui materiaalne kultuur muutuvad pidevalt. Mida pidada neile üldomaseks? Vahest võiks esile tõsta nende söömis- ja joomiskombeid. Üldine on lõunamaise köögi omaksvõtt, kuid seegi on pidevalt muutuv nähtus. Üle saja aasta on iseloomulik olnud igapäevane rohke viinamarjaveini pruukimine. Veini tarbisid Kaukaasia eestlased juba asunduste rajamisest peale. Seda soosis asjaolu, et kõikjal kasvas metsikult must viinamari "Isabella". "Isabella" sai saatuslikuks näiteks Estonia küla maakuulajale, jumalakartlikule Peeter Piirile: *Aasta eest läks ta kõrge lepa otsast viinamarju ära võtma, mis juures tal õnnetus juhtus, et ta ülevalt maha kukkus ja purustatud liigetega voodisse sai kantud, kus nüid surm tema valu lõpetas* (Pihlakas 1892).

19. sajandi lõpu lehesõnumid kõnelevad sageli alkoholi liigtarbimisest. Kuid tegemist polnud tingimata padujoomisega. Estonia küla kirjutaja Kristjan Suits nimetas alkoholi pruukimist peenelt "napsuurimiseks": *Täna õhtu olin öövaht. Sain 15 rubla palka kätte kooli tua juures. Minuga ühes sai koolmeister (Mihkelson) ka 50 rbl palka. Ratassepa ja Miksoni Jaanid hakkasivad meie käest liiku*

nuiama. Saatsime siis tõised poodi juure tooma. Kaks toopi tuli, jõime ära ja olime lustilised pealegi, nagu piaks see nenda olemagi. Olime lustilised kella üheni. Proovisin sel õhtal esimest kord harmooniumi mängida. Laulu "Arg kosilane" mängisin 2 healega kuni lõpuni ära. Sadas lund (1892–1893: 3–3p). Nii lõppes Estonia külameeste "napsuurimine" 4. veebruaril 1892. 20. sajandi algul levis aga karskusliikumine.

Veini joomisega seoses levis eestlaste hulgas rohkem kui pool sajandit hiljem, alates 1950. aastatest toostide ütlemine ja seda eesti küladesse asustatud grusiinide mõjul. Siiski on eestlaste toostid lühemad ning mitte nii reglementeeritud. Suur erinevus oli selles, kas eestlane ütles toosti paljurahvuselises seltskonnas oma kodus või oli ta külla kutsutud gruusia perekonda. Tänaseks on grusiinlased olnud sunnitud Abhaasiast lahkuma, neid on jäänud aga meenutama toostide ütlemise traditsioon ja gruusia toidud. Salmes räägiti 1997. aastal, et lapsedki ütlevad tooste oma sünnipäeval laste seltskonnas mahla või kompotti juues. Lapsed valivad gruusiapäraselt ka *tamada*, lauavanema, kes juhatab toostide ütlemist (Mikkor 1997). Kõik need tavad on kujunenud ajapikku.

Erni Lestman ja Liia Leks veini joomas, Erni ütleb toosti.
Salme külas 1997. aasta aprillis. Foto Marika Mikkor.

Geograafiliselt eraldi asuvas Eesti-Aiakeses ei kujunenud toostide ütlemise traditsiooni, kuna seal puudus grusiinlastest elanikkond, ka asuti teistest eesti küladest kaugemal. Niisamuti erineb Eesti-Aiakese toidumajandus Abhaasia eestlaste omast, puuduvad teistele küladele iseloomulikud kaukaasiapärased toidud. Ühtmoodi palju tarvitatakse aed- ja puuvilju.

Abhaasia eestlased söövad iga päev erinevatest köögiviljadest (nt baklažaanid, oad, paprika, tomat, sibul) ja lihast tehtud teravamaitselisi Kaukaasia toite. Eestisse ümberasunud inimesed valmistavad selliseid sööke siin kättesaadavatest toiduainetest. Lõunamaal elavate eestlaste toidulaud muutub pidevalt. Esimesed uuendused Kaukaasias 1880. aastate lõpul olid kindlasti maisijahust valmistatavate toitude (nt pudru *mammalõõga*) ning rohke viinamarjaveini kasutamine. Teravamaitselised Kaukaasia toidud levisid eestlaste hulgas alles 1940.–50 aastatel, kui eesti küladesse asustati mägipiirkondade grusiinlased ja Türgi päritolu armeenlased[2]. Viimased elasid varem eestlaste naaberkülades. Armeenlastelt ja grusiinlastelt saadud mõjutuste laad ja ulatus oli kindlasti tugevam segaperedes kaukaaslastega. Eri rahvaste toidulaua ühtlustumist soodustasid eelkõige ühine ühiskondlike tähtpäevade või perekonnaelu sündmuste tähistamine. Naabrite toitudega tutvuti matustel, pulmades, kuid ka sünnipäevadel. Et naabritele vastu tulla ja meelepärane olla, valmistasid ka eestlased pidudel eri rahvastele omaseid toite.

Suhtumine esiisade kodumaasse ja Kaukaasiasse

Eestis kritiseeriti väljarändamisliikumist algusest peale teravalt. Ümberasujaid süüdistati isamaa reetmises. Ühtlasi maaliti hoiatuseks koloniaalpiirkonnast eriti tumedaid pilte. Hiljem suhtumine leebus, kuid jätkuvalt arutati, kas välja rändas rahva "parem" või "halvem" osa. Ümberasunud õigustasid end omakorda mõisaorjuse ja kupja nuudi eest põgenemisega (vt nt Kaevats 1959: 2p–3). Aktiivne

[2] 19. sajandi lõpul Türgist saabunud armeenlaste toidumajandus muutus samuti Abhaasias. Just Musta mere rannikul hakati valmistama *mammalõõgat* ja levis laiemalt puuviljadest ning viinamarjadest valmistatud veini ning viina tarvitamine (Volkova 1983: 109).

kultuuritegelane August Tinnert Sulevist kirjutas 1915. aastal temaatilise luuletuse "Kas tunned maad?" (1915: 3p–4p):

Kas tunned maad, kus rendiolud
On korratumalt segased
Ja võimumeeste paksud kolud
Ja paksud kõhud rasvased?
See on see maa, kus kupja nuut
On rahva turjal tantsinud.
Sest laula nüüd ja ikka ka –
See maa on kuulus kupja nuudiga.
[---]
Kas tunned maad, kus tööde palgad
On puudulikud, odavad
Ja herrasmeeste kepp ja malgad
Nii ähvardavalt kõiguvad?
See on see maa, kus minu häll
Kord kiikus mõisa väljadel.
Siin rändan, töötan igal päeval ma
Ja siiski visalt võitlen näljaga...

Tegelikult polnud ümberasunud sugugi mitte alati vaesed inimesed. Puruvaesed kippusid välja rändama organiseerimatult ega jäänudki tähtsamatesse eestlaste kultuurikeskustesse pidama. Musta mere rannikul kinnitasid kanda mitmed ettevõtlikumad ja avantüristlikumad rahvuskaaslased. Estonia maakuulajad olid jõukad Samaara eestlased, Ülem-Linda maakuulaja Maardu koolmeister ja pasunakoori juht, Salme ja Sulevi rajajateks endised laevakipparid, seega haritumad või lihtsalt laiema silmaringiga inimesed. Samaarast edasirändamiseks saadi innustust 1880. ja 1881. aastal *Eesti Postimehes* Tiflisi gümnaasiumiõpetajalt Joosep Rezoldilt ilmunud kirjutistest "Kirjad Kaukaasiast" (Suits 1918: 2–3). Kolm jõukamat Samaara eestlast ostsid Estonia külla jõudes endile koguni naaberkülast valmis majad (Suits 1882–1916: 10).

1980. aastatel rääkis mulle Estonia külas Maria Raud, kes oli sündinud Brasiilias "Rio Clara vaksali lähedal", et kui ta oli kolmeaastane, rändas ta perekond tagasi Venemaale Siberisse, kuna vanaemal tuli igatsus kasevihtade järele. Siberis tundus olevat siiski liiga

külm, siis otsustati minna Musta mere rannikule, kus vähemalt puuvilju ja kompotte jagub küllaga...

Eestlased jõudsid Kaukaasias ruttu üsnagi heale elujärjele. Majanduslikult oldi hästi kindlustatud veel nõukogude ajalgi ning selle üle oldi uhked. Heaolust kõneleb näiteks Estonia kunagise kooliõpetaja Johannes Pihlaka pojapoja Arturi luuletus 1975. aastast "Mõtted minu kodu üle Abhaasias":

Jah, uhkelt ma elan siin metsikus idas
mul käes on ju kõik mis hing soovida võib
Ka räägivad paljud et elus mul vedas
Kuid kõik mis mul on, ainult töö mulle tõi.

Mul palmipuud kasvavad lopsakalt õues
Ja noolena taevasse sirgub küpress
mul tsitrustest süda täis rõõmu on põues
sest vili neilt maiustoit-delikatess.

Artur Pihlakas asus 1980. aastate teisel poolel Eestisse elama. Külmade ja pikkade talvede tõttu soovis ta peagi tagasi pöörduda Kaukaasiasse, kus ta oli harjunud aednikuna talved läbi aiatööd tegema. Lisaks kliimale tundusid Eestis naabridki liiga külmad olevat. Estonias oli aga maja juba grusiinlastele maha müüdud ning uued peremehed tema kultuurviljapuuaia maha raiunud.

20. sajandi algul jäädvustas korduvalt leheveergudel oma vastuolulist ja muutlikku suhtumist nii Eestisse kui Kaukaasiasse Arturi vanaisa Johannes Pihlakas. 1906. aastal kirjutas ta Eestit külastades: *Olen küll paar kuud kodumaal üliõnnelik olnud. Siin on vana ja armas kodu, armsate ja unustamata sõpradega, aga Kaukaasias on uus päris kodu kõige majandusega... Midagi ei aita, pean mõne päeva pärast tagasi minema! Kodumaa jääb küll hinge põhja, kui armsam mälestus lapsepõlve õnneajast, aga liig raske on seal elada. Üksi näha ja vaadata tahaks teda alati. Suurem jagu ei tunne vahest kodumaa järele mingisugust tungi, ja nooremad, kes juba võersil sündinud, ei teagi muust kodumaast. Soovime, et kodumaa kosuks ja kasvaks ja peame teda ikka meeles – kahjutunde kannatame ära!...* (1906, nr 122). Pisut varem väitis ta aga: *Nüüd, kus asumise ajal nähtud "esimesed vaevad on mööda läinud", õnnistab siinne rahvas*

alati seda tundi, kus ta Baltimaa mõisniku orjusest peasnud on ja vabalt oma ette võib elada (1906, nr 120).

1907. aastal avaldas Johannes Pihlakas juba tumedamaid mõtteid: *Nagu paradiisis madu ei puudunud, nii ei või ka Suhumis headuste kõrval halvad küljed olemata olla; need on sedavõrd suured, et üsna õnneks peab arvama, kui keegi sealt peaseb. Üksi need, kes varem kodumaal kõige raskemates elutingimistes on elanud, aga nüüd haljale oksale jõudnud, ehk mõned noorematest, kes muust maailmast veel ei tea, võivad ja tahavad arvata, et Suhumist paremat kohta ilmas polegi. Mõni heitis ka nende ridade kirjutajale ette: "Ajalehtedes ülendad Kaukasust vahest taevani, teinekord kisud jälle maha!"* (1907, nr 235). Talumatuimateks pidas Pihlakas subtroopilist kliimat ja põliselanikke: *Kolmas on seesama põhjus, mis omal ajal Loti hinge Soodomas vaevas: metsik ja võeraste vihkaja pärisrahvas, kes sulle igal viisil püüavad kahju teha, olgu röövimise, varguse, ehk pettuse läbi. Iseäranis hullud selle poolest on mingrelid. Nad on asunikkudele üsna täielised parasitid. Sinu puu- ja aiavilja tassivad nad vahetpidamata, niisama põllult maisi päid, mida tules küpsetavad ja söövad* (samas).

1905–07 möllasid Musta mere rannikul rahvarahutused. Eri rahvustest kurikaelad tegutsesid julgemalt ning enamasti ei piirdutud sugugi vaid maisipeade näppamisega (vt nt Mikkor 1998a: 42, 51, 132–133). Pihlakal küpses otsus lahkuda jäädavalt Musta mere rannikult, kuid põhjuseks võis olla ka rahulolematus isikliku eluga. Leheveergudel avaldas ta kibestunud, kuid kaunisõnalise hüvastijätukirja Kaukaasiale: *Et laev neli tundi peatas, läksin mäe otsa, kus vaade õige vaimustav oli: ühel pool Aasovi, teisel pool Must meri, siin Krimmi hommikupoolne ots, all jalge ees oleva ilusa Kertshi linnaga..., ja üle mere kitsuse näikse Kaukasus Krimmile nagu jumalaga jätmiseks kätt andma. Nagu kaardilt näha, on Krimmi vastas olev Kaukasia põhjaõhtupoolne nurk üsna inimese käe sarnane, esimene sõrm Krimmi poole kõveras. Mõtlesin: "Jumalaga Kaukasus! 20 aastat 20 päeva olen seal elanud, aga ei tunne lahkudes põrmugi kahju. Heidan ainult viimase pilgu üle merekitsuse selle koha poole, kuhu "paradisi" oma parema eluea olen jätnud! Reisimist võib küll ette tulla, aga elada sinus enam küll ei tahaks!...". Esimene laevavile hüüdis; astusin alla ja kaotasin Kaukasia silmist ja – südamest*

(1907, nr 235). 1909. aastal mõrvas Estonias Johannes Pihlaka poja oma küla mees. See muutis suhtumise veelgi negatiivsemaks (Pihlakas 1910, nr 198)[3].

Kaukaasia Musta mere rannikut laastavate sõdade ja rahutuste ajal on Kaukaasia eestlased ikka kahetsenud, et nende esivanemad tulid mõttele nii kaugele välja rännata. Kuid "kupja nuudist" rääkis mulle veel 1997. aastal Suhhumis Leena Koobake. Tema tütar Erna aga needis oma esivanemaid ja soovis Eestisse elama asuda.

Esiisade kodumaasse suhtusid Kaukaasia eestlased 1980. aastatel argistes vestlustes sageli reserveeritult, kuna mitmed olid Eestit külastades kohanud halvustavat suhtumist. Niisamuti esineb segaperedes Eestimaa eestlastega halvakspanu päritolu pinnal, näiteks on lõunamaalt pärit abikaasat nimetatud *venekuks*. Kuid mõnitavalt käitusid ka paljud Musta mere rannikule suvitama sõitnud rahvuskaaslased. Pea igal Kaukaasia eestlasel on rääkida oma kurb lugu, kuidas temaga on käitutud kui teise sordi inimesega.

Veel täheldati Eestimaa eestlaste tohutut külalislahkusetust. Sulevis räägiti aastaid sellest, kuidas kooliõpetaja Hildegard Hion käis Eesti reisil läbi paarkümmend tuttavat peret, kes kõik olid Kaukaasias tema juures puhkamas olnud ning tema viinamarjadel ja veinil lasknud hea maitsta. Kuid öömaja talle ei antudki. Need, keda sugulased siiski olid sunnitud Eestis vastu võtma, kurtsid, et külas pakuti vähe süüa, vaid võileibu ja kohvi.

Estonia küla kooliõpetaja Johannes Pihlakas vastandas Eestimaa eestlaste külalislahkusetust ja Kaukaasia eestlaste külalislahkust juba 20. sajandi algul: *Võeraste vastuvõtmine on väga lahke ja südamelik. Mäletan elavalt oma poisikese põlvest ühte juhtumist kodumaalt, kus teekäija talveõhtul tuisuga tervest külast öömaja ei saanud: kus palju lapsi, kus kalja-astja toas, kus rätsep õmblemas jne., ühel üks, teisel teine viga. Võersil, olgu see Kaukasias, Krimmis või mujal Venemaal, on sarnane lugu tundmata. Rahvas on ise reisinud*

[3] Tänapäevalgi on Kaukaasia eestlastele iseloomulik, et kõikvõimalikes metsikustes süüdistatakse eelkõige kaukaaslasi, nii ka nt 1990. aastate Salmes. Nüüdki süüdistatakse kõiges abhaase, ometi on kolm viimastel aastatel mõrvatud eestlast kiremõrvade ohvrid, kahel juhul eestlastevahelises konfliktis, ühel juhul puudutas asi ohvri muust rahvusest sõpra. Asunikelt laekuvate teadete õigsuses ei saa tegelikult kunagi kindel olla.

ja teab juba, mis teekäijale sõbralik vastuvõtmine tähendab. Kui võeras tulija veel eestlane on, olgu ta siis Soomest või Saarest, siis pole lahkusel enam otsa. Töö – millega siin ju alati raudrakkes ei pruugi olla – jäetakse kohe seisma ja võerale näidatakse kõik, mis majas ja ümbruses nägemisevääriliist on. Igaüks tahaks võerast ikka enese juures pidada, mitte aga teise juurde lasta... Sellega ei tahaks ma kodumaalasi veel sugugi haavata, ega üksikute pärast tervet rahvast ühe mütsi alla panna – võimalik on ju ka, et rahva ilmavaade 25 aasta jooksul, mis ma seal ära olen olnud, veel mitmeti muutunud on – leian ju praegu ise juba paar kuud kodumaal võersil olles niihästi võeraste kui sugulaste juures, kõige südamelikumat vastuvõtmist ja lahkust. Tahaksin kõik kohad ära käia, kuhu "kaukaslast" tänini kutsutud on, peaksin vähemalt aasta kodumaal viibima, kuid needsamad kutsujad ise tõendavad, et kodumaal ikka praegu kohte ja külasid leidub, kus tundmata teekäijat kuidagi öömajale ei taheta võtta. See tuleb muidugi umbusaldusest nende juures ette, kelle silmaring liig kitsas, kes ise kusagil kaugemal käinud ei ole; Kaukasias ja Krimmis sarnaseid üksikuid võeraste põlgajaid ette ei tule. Ehk küll meie elu Kaukasuses mõnestgi tükist veidi lahedam on, kui Eestis, ei puudu tal ka omad varjuküljed, needsamad, mis Eestisgi elu kibedaks teevad (1906, nr 122).

Kaukaasia eestlastele omistatud külalislahkus ja suurem avatus polnud 1980. aastatel siiski üldomased. Külade ja perede osas oli suuri erinevusi. Kõige eestilikumas, kolkakülas Sulevis koheldi armastusväärselt ka võhivõõraid paljasjalgseid teekäijaid. Jõukamates Salmes ja Estonias olid oodatud siiski eelkõige pererahva sugulased või siis neile kasulikud ning nendega võrdväärsed külalised, kes soovitavalt kalleid kingitusi kaasa tõid (näiteks šokolaadikarbid, suitsuvorstilatid, lõhnaõli, kuld ja kristall). Iseloomulik oli see, et eestlastest olid reeglina lahkemad vaesemad inimesed, kes enamasti ka võõrale külalisele laua katsid. Estonia külas jäid jõukate inimeste raudväravad vahel "kasutu hulguse" ees sootuks suletuks. Ühes külas peeti mind "taibutuks" (*beztalkavaja*) tudengiks ning toideti paljaste nuudlitega, samal ajal kui pererahvas sõi kanapraadi. See ei kehtinud aga segaperede kohta kaukaaslastega. Eriti kui olid mängus grusiinlastest sugulased, oli vastuvõtt kuninglik.

Tagasi esiisade kodumaale

Musta mere rannikult Eestisse asunud ja siin suurema osa elust elanud Kaukaasia eestlased mõtlevad vanuigigi kodumäest või kodujõest, sulevlased Kõhnast Pirevalist ja estoonlased Kodorist. Üks Sulevist Tallinna kolinud perekond ei talunud seda, et päike tõusis valest suunast. Sulevis tõusis päike mägede tagant ja loojus merre. Kodukülast, merest ja mägedest kirjutatakse Eestis elades luuletusi. 1950. aastatest Tartus elanud Mihkel Ruuber, Ülem-Linda maakuulaja Mihkel Kaarese tütrepoeg kirjutas veel enne surmagi kodumaale, s.o Abhaasiale pühendatud luuletusi ning uurimuse kodukülast (vt Ruber 1995; 1997).

Kui Kaukaasiasse asudes oli eestlastel esialgu raskusi, et sealse subtroopilise niiske palavusega kohaneda, siis samavõrra talumatu tundub neile nüüd Eestimaa pikk külm ja pime talv. Eestis tunnevad Kaukaasia eestlased end võõrastena ka sellepärast, et nii maal kui linnas suhtlevad naabrid üksteisega vähe. Kuid samas on tüüpiline, et Eestis karjääri teinud ning silmapaistvatel kohtadel töötavad ini-

Sõjapõgenikud Jakobsonid käisid veel 1990. aastate lõpul blokaadirõngas Abhaasias asuvas kodukülas suvitamas. Pisitütar Merle koeraga Sulevis. Foto Aime Jakobson 1996.

mesed pigem varjavad oma päritolu ega nimeta end Kaukaasia eestlasteks.

Kaukaasiast Eestisse ümber asunud inimesed püüavad harjuda ka siinsete toitumistavadega. Kuigi vürtsikad Kaukaasia toidud on meelepärasemad, harjutatakse lapsi vahel sööma "õigesti", "eesti moodi". Uurisin kord tuttavalt Tallinnas elavalt Kaukaasia eestlaselt, mida ta vastaks teadlase küsimusele, mitu lusikatäit suhkrut paneb ta tee- või kohvitassi. Nimelt kühveldatakse lõunamaal sinna suurem kogus magusat. Järele mõelnud, teatas ta naljatamisi, et vastaks nagu juut: "Kodus olen alati pannud ühe lusikatäie suhkrut, külas aga alati kolm. Tegelikult meeldib mulle hoopis kaks ja seetõttu ongi kogu elu mõttetu olnud." Kusjuures tuttav ise pani kaks, aga Abhaasias oli ta pannud kolm või enamgi lusikatäit suhkrut.

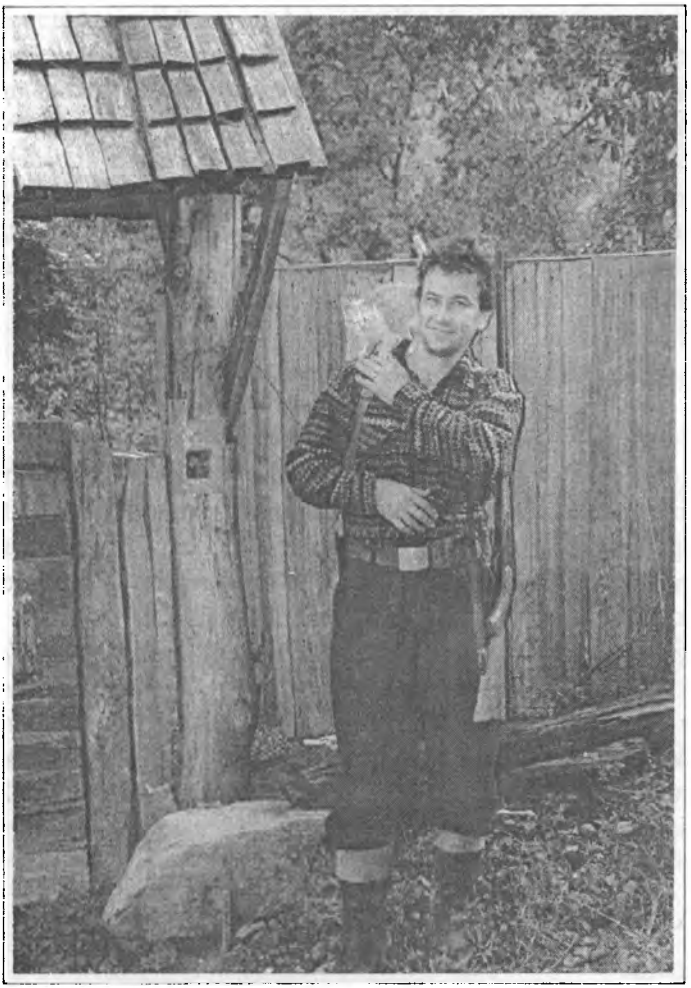
Eesti-Aiakese eestlaskonnast

Eesti-Aiakese rajas Eestimaalt juba 1870. aastal väljarännanud vaesem talurahvas. 1912. aastal külastas seda küla Anton Hansen-Tammsaare, kes andis asunduse kultuurielule mõnevõrra halvustava hinnangu, märkides üheks peapõhjuseks asunike "moonakliku" päritolu: *Vana huvitab, mis kodumaal sünnib, sest neil on mälestusi, kuigi need enam praeguse kodumaa oludega hästi kokku kõlada ei taha. Noortel ei ole mälestusi, neil ei ole kodumaad. Nad tunnevad ju ümbritsevaid mägesid, armastavad neid, on nende külge kasvanud, aga neid on liig vähe, et see tundmus hulgalise, masselise, kuju suudaks omandada ja iselaadiliseks vaimseks ja hingeliseks teguriks võiks muutuda. Nagu õhus rippuv on siinne noorsugu. Kui tema tuleviku üle mõtelda, siis hakkaks nagu õudne ja kurb. Ümberrahvustamist pole küll karta ja vaevalt võib seda teatud tingimistel üleüldse kardetavaks pidada. Kõige kardetavamaks saab lugu siis, kui inimene enam midagi ei ole: ta pole eestlane, sest ta ei käi sellega, mis Eesti oma, käsikäes, ta kaotab oma keelegi, kui ta seda ei loe ja teda pikkamisi võõra keele sõnadega ikka rohkem segab (mäehari on* pereval, *puuvilja-kuivatis* – susni, *külavalitsus* – pravlenie, *külavanem* – starssina, *vahimees* – storos, *maakirves* – sapka, *theekann* – tsainik, *seisa* – stoi, *nõõ* – vperjot *jne. jne.); ta ei ole ka ju venelane, sest Vene keelt räägib ta halvaste, otse puudulikult; kreeklaseks,*

türklaseks või imeretinlaseks, kellega ta kokku puutub, ta juba ammugi ei saa. Ta tunneb enese üksikuna, tervest ilmast lahutuna, tunneb oma koduküla ilma keskpaigana, leiab tema kombed ja viisid, tema mõistmise ja võimised täiusetipuna. Kõik mis eemal on võõras, ei ärata huvitust, ei kisu kaasa; sõna kodumaast, tema kulturivõitudest ei liiguta tema salajamaid hingekeeli ega pane rinda soojenema. Ükski sõna ei suuda siinsele noorele, kes oma silmaga kodumaad pole näinud, teda usutavaks, realselt tuntavaks teha. Nii mõnigi on temast oma vanematelt ainult kui moonakatemaast kuulnud; seal on hagane leib, vesine kartul, tullitanud silk ja kubjakepp (1912).

Tammsaare sõnade paikapidavus sai mulle täiel määral selgeks alles hiljuti. 1980. aastatel oli olukord Eesti-Aiakeses sootuks erinev Abhaasia eesti küladest. Sain kord koguni ühe omaealise eestlase käest eesti keeles rääkimise eest sõimata. Paarikümneaastastest eestlastest oskas emakeelt tollal külas vaid mõni üksik. Eesti-Aiakese omapära tingis nii asunike erinev päritolu, aga ka geograafiline eraldatus. Emakeele hääbumisele aitasid kaasa 1930. aastate repressioonid, mis olid Eesti-Aiakeses märksa ulatuslikumad kui Abhaasias. Pea kõik mehed viidi minema. Naised abiellusid venelastega, et vabaneda määratlusest *korni vragov* 'vaenlase juured' ja kaitsta lapsi hävitamise eest. 1999. aastal rääkisid venelastega abiellunud eestlased kibedusega omaaegsetest repressioonidest ning kasutati nimetust *tšistokrovnõi estonets* 'puhastverd eestlane', tähistamaks neid, kes sündinud eestlastevahelisest abielust. 1990. aastate lõpul elustus just seal luterlik ristimistraditsioon. Täiskasvanud inimesedki sõidavad muudest Venemaa paikadest koduküla, et ristida end "eesti moodi". Ristimist toimetav endine kultuuritöötaja Lilli Reisman, kes pole Eestis kunagi käinud, nentis mulle, et sealseile eestlasile on Eesti võib-olla tähtsamgi kui kodueestlastele.

Tänapäeval määratlevad Musta mere ranniku rahvaste paabelis elavad inimesed üsna täpselt oma rahvuskuuluvust, armeenlased ja kreeklased õpivad emakeelt, paljudel rahvusgruppidel on oma kultuuriseltsid. Venelane olla pole enam populaarne. Eesti-Aiakese venekeelsed noored eestlased on aga silmitsi identiteedikriisiga, teadmata isegi, kus on nende kodumaa või kes nad on. Kuid mõnda Kaukaasia eestlast vaevas see küsimus juba ligi sada aastat tagasi:

Jahimees Sergei Kask enne mägedesse minekut
Eesti-Aiakeses 1999. aasta septembris.
Foto Marika Mikkor.

Ka ei oleks halb väljarändamise juures seda arvesse võtta, kas vahest lapsed selles asjas kord vanematele etteheitjaks ei saa? Nende ridade kirjutaja vanem, Simbirskis sündinud poeg kirjutas sõbrale kord järgmise mõtteavalduse, mille alguslaused küll ülemeeleline võllanali on, aga lõpp mõndagi mõtelda annab: "Kui mina siia

ilma otsustasin sõita, siis tellisin omale papa Tallinnast ja mamma vilistasin Virumaalt välja, kes mind Simbirskis selle ilma rannale panivad. Kaukasus oma pilveid pillutavate mägedega on lapsest saadik minu eluase, aga kes ma ise ja kus mu õige kodumaa, seda ei tea vist inglidki taevas! Simbirsk see olla ei või, seda kohta ei mäleta ma põrmugi, ega tahagi mäletada; Kaukasus on mulle ka võeras; räägitakse Eestimaast, mida minagi õige kodumaa usun olevat, aga see maa on mul niisama tundmata ja võeras, kui Hiinamaa või Grööniimaa!... Vanemad on mul, aga kodumaad ei tea ma vaene omal päriselt kusagil olema! Sugupoolest olla ma kuulu järgi eestlane, aga mine tea uskuda!" (Pihlakas 1907, nr 127).

* * *

Kes olid siiski väljarännanud? Kui mitte majanduslikud raskused, siis mis sundis inimesi oma kodusid maha jätma ja koos väikeste lastega tuhandete kilomeetrite kaugusele rändama? Peale 15 aastat kestnud kokkupuuteid asunikega jõudsin samale järeldusele kui Estonia küla endine kooliõpetaja Johannes Pihlakas: *Ja siiski: ärge küsige tuulelt, miks ta puhub? vihmalt, miks ta sajab? ega rändajalt, miks ta läheb?... Igavene juut peab rändama... Ela, kosu, kasva – pean ometi lahkuma, kallim kodumaa!!!* (1910, nr 198). Nii kirjutas järjekordsel kodumaareisil olles Simbirskis, Musta mere rannikul ja Krimmis elanud sulesepp, kelle lapselapselapsed elavad tänapäeval Eestis.

Allikad ja kirjandus

Arhiivid

Eesti Rahva Muuseum

ERM KV – korrespondentide vastuste arhiiv

Eesti Ajaloomuuseum

EAM f. 284 – Jakob Nermani kollektsioon eesti asundustest Kaukaasias. 1882–1963

EAM f. 309 – Eesti asundused endises Nõukogude Liidus. 1895–1983

Eesti Kirjandusmuuseum

EKM EKLA – Kultuurilooline Arhiiv

F 235 – S. Sommeri kogu

Käsikirjad

Auner, H. 1892 = Estonia küla elaniku Ants Auneri mälestused ja luuletused. 1891–1892 (1920–1922). EAM f. 284, n. 1 s. 1.

Holberg, H. 1919. Estonia kiriku ja hariduse ajalugu. EKM EKLA f. 235 m. 27: 11.

Kaevats, A. 1959. Lühikesed märkused esimeste eestlaste asumisest Kaukaasiasse Alam-Lindasse (Kummi külasse). EAM f. 284 n. 1 s. 20.

Ludvik, V. 1925. Sulevi ajalugu. ERM KV 362: 276–330.

Martin, A. 1959. Mõningaid andmeid ja mälestusi Linda küla algusest Kaukaasias. EAM f. 284 n. 1. s. 19.

Mikkor, M. 1997. Abahaasia eestlaste identiteedist ja perekonnatähtpäevadest. (Eesti Rahva Muuseumi etnograafilisse arhiivi üleantud käsikiri, mis on senini köitmata).

Pint, J. 1958. Mälestusi ja märkmeid Musta mere ranniku Eestlaste elust-olust. EAM f. 284 n. 1 s. 11.

Ruber, M. 1995. Ülem-Linda (ühest Musta mere ranna eesti asunduse sünnist, vaevadest ja elust). Tartu. ERM KV 823.

Suits, K. 1882–1916. J. Nermani ärakiri K. Suitsu mälestustest. EAM f. 284 n. 1 s. 10a.

Suits, K. 1892–1893. Kristjan Suitsu taskuraamat. EAM f. 284 n. 1 s. 4.

Suits, K. 1918. Mälestusi "Estonia" eesti küla asumisest Suhhuumi ümbruses. EAM f. 284 n. 1 s. 9.

Tinnert (Tinnart), A. 1915. August Tinnerti märkmik. Sisaldab laule, konspektiivseid märkmeid ajaloost, majapidamisalaseid sissekirjutusi. 1914–1921. EAM f. 309 n. 1 s. 20.

Trükised

Kolk, E. 1912. Suhum-Kale. – *Peterburi Teataja,* nr 133, 134.

Linda... 1885 = Linda asutusest Suhhumis. Kiri. – *Olevik,* nr 40.

Mikkor, M. 1992. Kaukaasia eestlaste matusekombestikust. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat* XXXIX. Tartu, 167–188.

Mikkor, M. 1994. Kaukaasia eestlaste surmakujutelmadest. – *Akadeemia* 6: 1234–1267, 7: 1481–1496.

Mikkor, M. 1998a. *Eestlased Musta mere rannikul.* Tartu.

Mikkor, M. 1998b. Sünnitusabist Musta mere ranniku eesti külades. *Akadeemia* 5: 939–978.

Mikkor, M. 1999. Sünnijärgse ajaga seotud toimingutest Kaukaasia eestlastel. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat* XLIII. Tartu, 133–170.

Pihlakas, J. 1888. Kirjad Venemaalt. – *Sakala,* nr 1, 6, 7, 8, 14, 41, 43.

Pihlakas, J. 1892. – *Sakala,* nr 46.

Pihlakas, J. 1906. Kirjad Kaukasiast. – *Virulane,* nr 120, 122.

P(ihlakas), J. 1907. Wäljarändamisest. – *Päevaleht,* nr 127.

P(ihlakas), J. 1907. Suhum-Kaleest ja -Krimmist. II. – *Päevaleht,* nr 235.

Pihlakas, J. 1910. Kirjad Kaukasiast. – *Virulane,* nr 179, 194, 198.

Rezold. J. R. 1881. Kiri Kaukasusest. Armsad Eesti Postimehe lugijad! – *Eesti Postimees,* nr 30.
Ruber 1997 = Рубер, М. *Избранные стихотворения.* Москва.
Tammsaare, A. H. 1912. Punase Lageda Eesti asundus. – *Päevaleht*, nr 245.
Teie truu… 1884 = Teie truu... Suhhum-Kaleest. – *Eesti Postimees*, nr 38.
Volkova 1983 = Волкова Н. Г. Армяне Абхазии (вопросы этнокультурных контактов). – *Полевые исследования Института этнографии 1979.* Москва, 105– 114.

When and how did the Estonians in Caucasia become the Caucasian Estonians

MARIKA MIKKOR

Summary

The Estonian settlements at the Caucasian southern coast of the Black Sea – Estonia, Ülem-Linda and Alam-Linda near Sukhum and Salme, Sulev and Eesti-Aiake near Adler – were founded in 1880s by emigrants from Estonia and Estonian villages elsewhere in the tsarist Russia. The Estonians coming from different parts of the country soon became related with each other through marriages and the children of the emigrants born already in exile considered Caucasia their real homeland. The Estonian community as such in Caucasia formed by the turn of the 19th/20th century. By this time the language and customs of the settlers had become uniform, dialects had been replaced by literary language.

Adaptation to Caucasia, to its nature and people depended on the destiny, economic conditions and also family life of every individual and family. Rearranging one's way of life to suit the subtropical climate was not easy. In time people learned to use the gifts of the wilderness – figs, plums, pears, nuts and grapes gathered from wild fruit trees and consider the peculiarities of the southern nature by agricultural activities. At the turn of the 19th/20th century they already

started growing and marketing improved strains themselves. Eating plenty of fruits and vegetables is generally characteristic to the Caucasian Estonians. Corn became the main crop. Later tobacco cultivation and silkworm breeding etc. also gained ground. Wild animals and birds not seen hitherto were considered both curious and frightening. The attitude to neighbors from other nationalities was contradictory. On the one hand they were disparaged, one the other hand people also grew used to different customs and respected them.

One should call attention to the **eating and drinking culture** of the Caucasian Estonians developed during the hundred years of exile. As there was black grape of the Isabella variety growing everywhere, large quantities of wine were made since the villages were founded. Following the example of the Georgians the Estonians started saying *toasts* by wine drinking from the 1950s on. Today even children say toasts drinking lemonade and compote at children's birthday parties. According to the Georgian custom the children also choose a *tamada*, a master of ceremonies who conducts the toast saying. The dining table of the southern Estonians has continuously changed. The first change was introducing the foods made of corn meal. From 1940s to 1950s the Estonians started to use Armenian and Georgian foods thanks to the influence of Armenians from neighbourhood and the Georgians of the mountain regions settled to the Estonian villages. Mixed marriages and common feasts for celebrating both public holidays and festive occasions of the family life also helped to unify the dining tables of people from different nationalities.

Attitude to the homeland of their forebears and Caucasia. Since the emigration began the people leaving Estonia were accused of betraying their homeland. To justify themselves the Caucasian Estonians talked about the slavery at the manors and the "bailiff's whip" they had to escape. Actually the resettlers did not always come from the poorer part of the society but were rather the Estonians having more initiative and wider horizons. The attitude both to Estonia and Caucasia was contradictory already right after the emigration. On the one hand the resettlers missed their homeland, one the other hand they had founded a new home in Caucasia and become well-off quickly. The attitude was also influenced by the prevailing political

conditions. The feelings of those born in Caucasia were altogether more complicated. They did love the forests, rivers and mountains of their home but from time to time they felt insecure among the southern peoples. They had heard about Estonia at school and from their parents, and read about it in the books. There were periods when the visits to the home of their ancestors were frequent, and then the contacts were severed for long times. During the wars and turmoils ravaging the Caucasian coast of the Black Sea the local Estonians have regretted that their forebears had settled to such a remote place. In 1980s and 1990s several Caucasian Estonians have told me that they have been treated inhospitably and tauntingly in Estonia. Among other things the hostility of the Estonians at home could be due to the Estonian language of the Caucasian Estonians of the younger generation, characterized by a special accent and loanwords from Russian. In mixed families formed with the Estonians from Estonia there are fights and disdain related to people's origin.

Back to the homeland of the forebears. It seems that precisely after moving to Estonia the Caucasian Estonians understand where their real homeland is – in Caucasia, of course. The Caucasian Estonians who have settled to Estonia from the coast of the Black Sea and even lived here for the most of their lives dream of the mountains and rivers of home even in their old age. If the Estonian had difficulties getting used to the subtropical heat in the South, they now find the long, cold and dark winter of Estonia as intolerable. Some of them have even returned to Caucasia. In addition to the climate also the Estonian people seem too cold. At the same time it is typical that the people who have made successful careers in Estonia and have more prominent jobs rather tend to conceal their origin and do not call themselves Caucasian Estonians.